

УДК 304.4(497.7)"1991/2016"(047.53)(049.3)

УДК 316.7(049.3)

УДК 081Кулавкова,К.(042)(049.3)

УДК 821.163.3-5(049.3)

Искра ТАСЕВСКА ХАЏИ-БОШКОВА

Филолошки факултет „Блаже Конески“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
iskra.tasevska@ff.ukim.edu.mk

ДИЈАЛОГОТ И БЕСЕДАТА КАКО МАНИФЕСТАЦИЈА НА ТВОРЕЧКАТА ВИЗИЈА НА КАТИЦА КУЛАВКОВА

Импресивната творечка актива на Катица Кулавкова, која се актуализира на повеќе рамништа, како низ поетскиот така и низ прозниот израз, претставува особено важен дел од македонската културна традиција. Како редовен член на МАНУ од 2003 година и раководител на повеќе научноистражувачки проекти со меѓународен карактер, Катица Кулавкова е добитник на повеќе признанија за нејзината научна и книжевна дејност („Млад борец“, „Браќа Миладиновци“, „Димитар Митрев“, „11 Октомври“ и др.), што дополнително сведочи за неодминливото значење на нејзината дејност. Како што забележува Марија Ѓорѓиева-Димова, Кулавкова се појавува на книжевната сцена во 70-тите години на XX век, истакнувајќи се со нејзиниот специфичен творечки стил и израз и „промовирајќи посебен вид антитрадиционализам, чијшто семантички потенцијал е втемелен врз авангардно-иновативниот однос кон постојните книжевни модели – и на јазично, и на жанровско, и на мотивско-тематско рамниште“ (Ѓорѓиева-Димова 2019: 226). Во рамките на тие жанровски трансгресии и појави на варирање на стилот и изразот, а во функција на премостувањето на претпоставените граници меѓу книжевните и некнижевните видови, во творештвото на Кулавкова се евидентни две мошне интересни и инспиративни дела (*Македонски волнени времиња* и *Сити лица на речта*). Во првиот случај, се работи за низа разговори (интервјуа) кои автореференцијално и метаисториски ја претставуваат македонската општествена и културна стварност. Во суштина, се работи за „дијалоска“, односно „рефлектирана“ историја (Кулавкова 2017: 5), која понира во дискретните нијанси на процесот преку кој се гради сликата за Македонија, фрагментирајќи ја (односно

балканизирајќи ја) нејзината егзистенција во културно-историска смисла. Тука се актуализираат клучните прашања поврзани со македонската животна стварност, низ разговорите од 1991 до 2017 година, со што се добива еден поинаков вид пристап кон искуствено доживеаното, но и засведоченото како писмен артефакт. Од друга страна, делото *Сиџе лица на речџа* се појавува во 2020 година, како еден вид дополнување на таквата перспектива, преку фиксирање на дискретните својства на разговорот (речта, беседата) и како книга во постепен развој, со оглед на фактот дека најстарата беседа во неа потекнува од 2001 година. Селективниот пристап кон беседите во книгата (Кулавкова 2020: XIII–XIV) подразбира нивно врамување во одделни целини. Така, една целина чинат беседите изречени на различни свечени собири во МАНУ, додека во посебен оддел се сместени пофалните слова, посветени на важни личности од македонската и од светската културна традиција. Специфична целина претставуваат и беседите изречени во различни пригоди, но сепак поврзани со „една суштински иста тема – македонскиот јазик, писменост и книжевност“. Таа книга е фасцинантно сведоштво за преобразбата на усниот исказ во писмен израз, како и за неговите жанровски, стилски и творечки можности.

Дијалогот како јадро на творечкиот потенцијал

И покрај тоа што книгата *Македонски волнени времиња* претставува збирка од интервјуа (разговори) на различни теми, таа може да се разбере и како продолжение на долгата македонска творечка традиција, која го подразбира дијалогот како мошне функционално средство за отпочнување на една жанровска континуанта. Не отфрлајќи ја специфичноста на интервјуто како публицистички жанр, тука мислиме првенствено на начинот како се раѓаат одредени жанрови во македонската литература. Во таа смисла, особено се карактеристични „драмските обиди“ (Поленаковиќ 1989: 90), односно „сценско-дијалогските игри“ (Тушевски 2003: 371) на Јордан Хаџи Константинов-Џинот, со кои тој се надоврзува на културните поттици од соседните литератури и ја втемелува драмската дејност во Македонија (Тасевска 2021: 381–382). Динамичната размена на ставови и тези, која ја подразбира дијалогот, сведочи за неговото суштинско својство, со кое тој успева да го онеобичи и засили дури и пишаниот исказ. Не е случаен фактот што Цветан Тодоров го согледува потеклото на литературните жанрови во говорните акти, кои претставуваат еден минимален облик низ кој може да се разгледува нивниот развој. Испитувајќи еден мал говорен акт од типот на „вербалната покана“ во културата на племето Луба од Заир, Тодоров забележува дека таа има потенцијал да се развие во мал литературен жанр, што го илустрира со конкретен пример (Todorov 2000: 203). Споредбата на специфичностите на вербалниот акт „покана“ и на литературниот жанр покажува неколку

степените на трансформација, кои се случуваат при преминот на соодветниот дијалог во литературен жанр. Од нив се истакнуваат: инверзибилноста на улогите говорник-слушател (што е специфично и за жанрот беседа); наротивизацијата (како што забележува Тодоров, едноставното вербално случување на поканата во литературниот жанр се дополнува со преповторувања, но и со додавања на епизоди) и спецификацијата (во литературниот жанр се открива причината за канењето од страна на говорителот, со што се мотивира одвивањето на дејството). Како дополнителен елемент може да се појави повторувањето на истата наротивна ситуација, но сега со промена на актерите кои ги преземаат истите улоги. Согласно со тоа, станува јасно како интерферираат говорните чинови во различните сфери на нивната употреба, надминувајќи ги дури и најдеталните анализи на нивните својства.

Разговорите (интервјуата) во книгата *Македонски волнени времиња* можат условно да се систематизираат во три поголеми целини, и покрај тоа што различните теми и прашања непрестајно се проникнуваат. Првата целина ја сочинуваат разговорите посветени на одредени поетички прашања, во форма на дискусија со собеседникот и автореференцијална полемика за одредени актуелни прашања, кои фрлаат светлина не само врз дискретноста на творечкиот процес, туку и врз неговата посебност и фактичка неповторливост. Така, дијалогот за почетоците на своето творештво Кулавакова го преобразува во функционална полемика за феноменот на меморијата и нејзината фрагментарност, која сепак подразбира една инхерентна неисцрпност, поголема од сето она што човекот може да го замисли како целост. Во поетичка смисла, почетокот е врамен не толку во чинот на првиот поетски запис (оној запишан во второ одделение, под наслов „Ветер“ и/или во нејзиниот поетски запис од гимназиските денови – „Не сум она што бев“), колку во она што се нарекува планетарна констелација. „Таквата челна археструктура порадо ја наоѓам во мојот астролошки запис од часот на раѓањето. Тоа ми е прстот, нокотот, наследството од вселената: во неа сум, во мене е. Детството, во тој контекст, е веќе нешто додадено, ново, минливо. Тоа не е парадигма. Не претходи, туку следи“ (Кулавакова 2017: 32). Оттука, секоја манифестација на творечкото себство подразбира активно навраќање на клучните настани, врзани и доживевани на специфичен начин, во моментот на нивното случување – преселбата во новата куќа, префрлањето во ново училиште, престојувањето во нови и необични места и сл. Копнежот по недостижното значење условува вдахновеност и импресионираност на Кулавакова од метафората, како продолжение на појавниот свет, односно како увид во „вијот на метафизичкото“.

Овој разговор ја претставува подлогата врз која се развиваат автопоетичките согледувања на Кулавакова за нејзините поетски збирки, кои пак претставуваат импресивен показател за нејзиниот творечки потенцијал. Во разговорот со Ефтим Клетников, под наслов „Песната и

сликата на дланка/та“, Кулавакова го развива проблемот на условноста на термилолошките одредувања, како што е лиризмот, кој се согледува како одредена традиционалност во нејзината прва поетска збирка, под наслов *Благовесџи*. Таа збирка е манифестација на еуфонијата и ритмичноста, што како начело не е напуштено ни во втората збирка *Акиџ*, иако во неа „се филтрира знакот, синтаксата, се предизвикува редот (кодот) на јазикот со нови можности, (...) се прави од песната еден јазол – читлив, но не така лесно, песната станува скривница, тајник“ (Кулавакова 2017: 15–16). Сето тоа покажува дека лиризмот како конструктивен принцип има различни степени и нијанси, па тоа подразбира и потреба од негово внимателно разгледување, како во научна така и во творечка смисла. Оттука, исказите на Кулавакова во овој дијалог растајнуваат многу прашања поврзани со ослободувањето на јазикот, следењето на внатрешниот порив во творењето, „загледувањето“ како длабоко промислување на суштината на нештата, еротизмот, неединственоста на творечката генерација, човекот и неговата судбинска поставеност. Поврзаноста на речта со потребата за толкување на повеќезначноста на судбината дава увид во профетската моќ на поезијата, бидејќи таа го „шифрира“, односно „естетизира митосот“, а со тоа овозможува само насетување на длабоката суштина, која чека да биде откриена.

Одредени разговори актуализираат мошне важни прашања од македонската животна стварност низ призмата на толкувањето на сопствената творечка постапка. Така, во врска со употребата на словенската антитеза како специфична и ретка фигура во поезијата, Кулавакова зборува и за културната антропологија на Словените, која овозможува увид во нивните специфичности како народ, поврзувајќи го нивниот необичен сензибилитет за противречностите со начинот на нивната егзистенција и дејствување. Притоа, тој контекст е врамен во промислувањето на книжевноста како уметничко обликување, кое се манифестира главно низ два стила – класичен и „антикласичен, антикласицистичен“, фокусиран врз пронаоѓањето на аномалиите, празнините, „пукнатините“. Таа амбиваленција е видлива и во севкупната човечка егзистенција, која непрестајно стреми да се обмисли себеси во јазикот и преку него, првенствено поради тоа што раѓањето само по себе не значи стекнување свесност дека „човекот е еден вид проекција на Бога“.

Можеби токму постојаните противречности, неизвесности, еден вид кризни состојби, во кои се наоѓаат особено македонскиот народ и јужнословенските народи, ја доведуваат мислата или умот на Словенот од овој дел на светот, на Македонецот, го доведуваат неговиот творечки интелект во состојба на уметничко натфрлање, натпреварување со противречноста, и во таа смисла, во борба меѓу егзистенцијалните трауми, борба со уметничките превирања, со уметничките антитези, со уметничките противречности. На тој начин словенските народи во уметноста наоѓаат еден

вид компензација на тие егзистенцијални, етнички, социјални и други делби кои постоеле во овој свет.

(Кулавкова 2017: 43–44)

Во функција на поимањето на македонската културна средина како средиште во кое се одвива поетскиот креативен чин, Кулавкова во неколку разговори се осврнува на проблемот на меморијата како предуслов за личната и колективната историја, што добива пошироки значенски корелати и во симболичното име на нејзината поетска збирка – *Слеј агол*. Тоа е особено видно во разговорите „Депресијата е начин на живеење“, „Ни треба моќна културна политика“ и „Поезијата е секогаш визија на светот“. Слепиот агол укажува, на индиректен начин, на депресијата, на живеењето кое оди над надежта и вербата, на можноста нештата да се погледнат на поинаков начин, на внатрешниот порив да се твори и доживее поетскиот јазик подлабоко, на потребата од правилна рецепција на поезијата, која е херметична, но треба да се направи подостапна за читателите, како и на нужноста од преведување и афирмирање на македонската култура во странство. Постоенето на слепиот агол ја потенцира и врската меѓу поезијата и фотографијата, која за Кулавкова е интимна преокупација и можност за поинакво доживување и естетизирање на светот и на животот. На сличен начин се поврзуваат и поезијата и астрологијата, како „неортодоксни облици на спознавање“, кои овозможуваат увид во личноста на Кулавкова како жена и академик, но и како мајка, професор, интелектуалец и културен деец.

Втората целина во збирката разговори *Македонски волнени времиња* се однесува на одредени културолошки размислувања и согледувања, кои провоцираат со својата свежина и иновативен пристап. Уште во разговорот од 2002 година, Кулавкова се осврнува кон прашањето за ограничувањето на слободата (политичка, но и творечка), како и за стратегиите на глобализацијата. Во таа смисла, можноста да се ограничи слободата се согледува исклучиво низ хуманистичка перспектива, а во тој контекст се промислува и глобализацијата, која не смее да значи обезличување на културните различности. Тоа се однесува и на первертирањето на концептот на јазичниот плурализам. „Јас лично се надевам дека албанското малцинство во Македонија конечно ќе се ослободи од јазичниот комплекс и со тоа ќе ги растовари и другите во Македонија од неговите негативни импликации, затоа што тоа стекна уставни права кои ретко во која друга држава се дадени на едно малцинство“ (Кулавкова 2017: 89). Потребата од вложување во развојот на македонската култура се согледува како процес кој може да го искористи позитивниот тренд на глобализацијата (особено преку преводите и почитувањето на културната разноликост) и да го надмине балканскиот синдром на „културен зазор, страв од другиот“, односно наметнатата слика за Балканот како место на конфликти. Во Македонија и молчењето е говор, односно

„одговор и знак за она што се случува: одливот на младите умови“ (Кулавакова 2017: 97). Во повеќе разговори, кои се однесуваат на различни теми, се истакнува потребата од отфрлање на рамнодушнота кон општествените процеси, особено од страната на интелектуалците, коишто е нужно да се преобликуваат во „мислечки субјекти и индивидуи“. Во разговорите се актуализираат и прашања поврзани со проектите кои ги раководи Кулавакова, па во тој контекст предничи европскиот проект *Иниџерџрејџаџи* и резултатите кои тој ги дава во смисла на афирмирањето на културната разновидност, како спротивставување на стратегиите на бришењето на културната меморија и идентитет. Како практично средство за зачувување на македонската културна специфичност се посочува потребата од формирање на одредени институции за таа цел. „Треба задолжително да имаме институт при МАНУ или независен, кој ќе ја проучува македонската култура, вклучително и античката, како и другите системи на македонски културен спецификум во епохи и империи кои имаат извршено силно вијание врз неа – латинската, византиската, отоманската и југословенската“ (Кулавакова 2017: 204). Тие констатации се во корелација со свесноста за потребата од децентрализација („деметрополизација“) на културата, од нејзина деполитизација, од културен менаџмент и од засилување на интеркултурната размена преку разбирање на специфичната улога на културата како врска меѓу народите. „Културата е како театар кој ќе ја изгуби својата смисла ако ја изгуби публиката, па така, која би била поентата ако театарот е празен? Ако ја изгуби својата социјална функција, културата ќе се доведе во ситуација на хибернација“ (Кулавакова 2017: 282).

Една посебна (трета) целина во оваа книга чинат разговорите посветени на политичките актуелности. Во тој контекст, се засведочува преплетувањето на одредени прашања со дејствувањето на одделни културни установи и институции, како што е Македонскиот ПЕН-центар (чиј претседател била Кулавакова во периодот од 1996 до 2000 година), кој во 90-тите години на XX век се афирмира како едно од најактивните средишта на Меѓународниот ПЕН. Во тоа време, Македонскиот ПЕН беше во центарот на јавниот живот со изготвувањето на Декларацијата за културната политика, со која се спротивстави на стратегијата за релативизирање на македонската културна посебност.

Македонскиот ПЕН даде свој прилог (...) со објавувањето на антологија на македонската современа поезија на бугарски во Софија и на бугарската во Скопје, во превод на македонски.

(...) Врвни писатели и преведувачи од Бугарија јавно го соопштија фактот дека македонскиот книжевен јазик е толку специфичен и различен што не се разбира и не може да се преведе без речници.

(Кулавакова 2017: 58)

Специфичната позиција на македонскиот јазик, особено по 2001 година, е изразена во повеќе разговори, кои ја потенцираат потребата тој да израсне во јазик на комуникацијата во Македонија, односно „работен јазик“, кој ќе ја обезбеди размената на знаењата и искуствата меѓу различните заедници. Кулавкова отворено зборува за неговиот независен статус, како и за потребата македонскиот народ да биде заштитен од различните систематски одземања и злоупотреби. Тој треба да биде во состојба да го афирмира своето античко културно наследство идентично како и словенското, како негово инхерентно право, но и должност.

Во корелација со актуелните политички состојби, Кулавкова не заборава да упати на едно мошне специфично прашање, поврзано со статусот на Македонците со муслиманска вероисповед, кои не се доволно интегрирани во македонското етничко и јазично ткиво, првенствено поради нивната верска определба. Наспроти тоа, стои парадоксалното и нелогично инсистирање на мултиетничката демократија, како *contradictio in adjecto*. „Не може да има мултиетничка демократија оти демократија е на демосот, не на етносот. Кај нас пак сè е превртено наопаку, сè почива врз етносот, поточно врз фиктивниот мултиетничкост, на етнички биполаризираната држава во којашто нема соживот и заедништво, а има, за жал, непремостливи сидови и јазови“ (Кулавкова 2017: 170). Доведувањето на државните симболи и називи под прашање значи релативизирање на македонскиот идентитет, кој и онака е разнишан „со мултипликацијата на идентитетските матрици“. Еден еклатантен знак за таквата ситуација е преведувањето на топонимите, наместо нивното транслитерирање, со што повторно се загрозува јазичната и културната меморија на народот. Во есеите кои потекнуваат од 2016 и 2017 година, Кулавкова се осврнува и кон македонската политичка сцена, стремејќи се да даде објективна слика за противречните процеси, а во функција на зачувувањето и на афирмирањето на македонската државна и културна независност и посебност.

Разнообразноста и повеќегласноста на беседата

Природата на беседата, како специфичен реторички, но и книжевно-уметнички жанр, поврзан со прорекувањето, гледањето и речта (Кулавкова 2020: IX), е истовремено и една од мошне карактеристичните појавности во рамките на македонската литературна традиција. Покрај нејзината доминантност во периодот на средниот век, со неа е поврзано и раѓањето на новите книжевни постапки, преку кои македонската литература од XIX век се вградува во современите текови. Тоа е особено видливо низ дејноста на Јоаким Крчовски и на Кирил Пејчиновиќ. Аристотеловата *Реторика* служи како парадигма за издвојување на суштинските обележја на беседата, но и на елементите кои се нејзин составен дел. Тој ја определува реториката како „способност да се пронајде

убедливото во секој одделен случај“ (Аристотел 2002: 24–25). На таков начин, нејзиното подрачје се поместува од едноставното убедување кон пронаоѓањето на убедливото, со што се добива впечаток за дискретната вредност на беседата и нејзиниот карактер свртен кон вистинитиот говор. Во тој поглед, особено се важни и средствата, кои произлегуваат од карактерот на говорникот, се однесуваат на расположението што ќе се предизвика кај слушателите, но и произлегуваат од самата беседа преку постапката на докажување. И покрај тоа што етосот (карактерот) на говорникот е мошне важен елемент на беседата, нејзината убедливост и довербата која ја предизвикува „треба да произлегува од самата беседа, а не од некое предубедување за тоа каков е оној што говори“ (Аристотел 2002: 28). Издвојувајќи ги трите типови говор (судски / јудикален, пригоден / демонстративен, т.е. епидеиктички и политички / советодавен / делиберативен), кои подоцна се среќаваат и во таксономиите на Кикерон и Квинтилијан, Аристотел упатува и на нивните временски корелати (осврнатоста кон минатите настани, сегашноста и иднината). Појавноста на беседата за Аристотел претставува дискретно спојување на целите на говорот (истакнување на доблестите и мааните, односно на чесното и на срамното) со достигнувањето на етички посакуваното, односно благородното, кое е истовремено и убаво и добро (пријатно).

Од друга страна, беседата ја подразбира специфичната релација на говорникот и на слушателот, па за неа, од лингвистичка гледна точка, зборува и Бенвенист, поимајќи ја како реализирана интересубјективност (Benvenist 1975: 192–197). Во суштина, „стварноста на беседата“ покажува како се формулира идентитетот на говорникот и на слушателот во еден специфичен хронотоп. Нивната меѓузависност, односно она „јас“ кое нема вистински предмет, но укажува на лицето кое кажува нешто во сегашниот момент (и се ориентира според сегашната инстанција на беседата), неминовно упатува на „ти“, односно на слушателот, па оттука и соодветно ја дефинира неговата поставеност. Во реалноста на беседата, тие се единствени (можат да се однесуваат само на актуелниот говорник и на неговиот слушател, а не на многумина или на ниеден од нив, како третото лице), но и инверзибилни – секој момент од беседата е обележен со нивната заменливост, односно со фактот дека „оној кого ’јас‘ го дефинирам со ’ти‘ себеси се доживува како ’јас‘ и може да се претвори во ’јас‘, а ’јас‘ да стане ’ти‘“ (Benvenist 1975: 172). Постапувањето на човекот како метафизички субјект единствено и само преку говорот и реалноста на беседата значи izdelување на нејзиното најспецифично својство – сегашноста на нејзиното случување како една вонвременска категорија.

Специфичните елементи на беседата како феномен се особено видливи во беседите од книгата *Ситте лица на речџа* од Кулавкова, како неодминливо сведоштво за нејзиниот творечки потенцијал. Во рамките на беседите (словата) посветени на одредени членови на МАНУ, се из-

двојува беседата за Блаже Конески, во форматот на пофалното слово, кое уште од почетоките на словенската традиција подразбира специфична структура. Во таа смисла, Кулавкова во оваа беседа од 2018 година ги издвојува најмаркантните својства на критичкото издание на делата на Конески, осврнувајќи се кон суштествените карактеристики на неговото творештво. Таа ги издвојува неговите 14 импозантни поетски збирки, неговиот „автопоетички“ есеј „Еден опит“ и поимањето на песната како „актуализација на традицијата или отпор спрема стварноста“. „Таков, поет, митолог и јазиковед (лингвист), Конески создаде поезија без којашто е незамислива современата македонска книжевност. Тој спаѓа во редот на поетите визионери токму затоа што го долови, во своето дело, духот на своето време и колективниот копнеж на македонскиот народ“ (Кулавкова 2020: 26). Ова искажување за творештвото на Конески и фактот дека тоа се преобјавува во интегрален облик е сумирано и во едно специфично толкување за односот на Конески кон македонската традиција, која значи реактуализирање на општочовечките легенди и митски слики за борбата на доброто и злото. На таков начин, неговото творештво добива универзално значење, вткајувајќи се во фонот на она што Конески го нарекува „светски литературен процес“. Сепак, пофалното слово на Кулавкова не го исцрпува својот потенцијал во тие рамки, запирајќи пред литературнокритичкиот осврт, туку оди многу подлабоко, понирајќи во дискретните сфери на беседата и сублимирајќи го поимањето за Конески низ неговите препеви. Таа негова метапоетска дејност, како еден вид „повторна креација на оригиналите“, овозможува увид во моќта и во можностите на македонскиот јазик, но и во начинот како Конески активно го збогатувал неговиот фонд и капацитет. Таквата аналогија го извишува овој контекст на рамниште на ентимема (Аристотел 2002: 222), која е функционален елемент на говорот во смисла на сумирање на поентите, често и во една општочовечка смисла.

Соодветен приказ на систематичноста и на прецизната структура на пофалното слово нуди словото на Кулавкова посветено на Ацо Шопов. Во тој контекст, почетокот недвосмислено нè информира за значењето на Шопов за македонската култура, како „македонски класик“, а таквата валоризација овозможува да фрлиме уште еден поглед на етапите низ кои се развива неговото творештво. Во форма на една бесконечна сегашност, која словото несомнено ја подразбира, Кулавкова ги исцртува нијансите на неговиот творечки развој, кој тргнува од еден „личен јазичен допир со светот“, па преку енигматичноста на поезијата и нејзината заумност стигнува до „поетиката на лирскиот интимизам“ и „модернистичкиот протеизам“. На таков начин, слушателот/читателот на оваа беседа има можност да се нурне во нијансите на неговото творештво толку директно, како да се случува чинот на читањето на неговата поезија во самиот момент. За тоа сведочат маестрално формули-

раните контексти во кои вредносниот критериум на Кулавакова ги следи и дополнува книжевноестетските параметри.

Четири елемента на создавањето и на постоењето на универзумот – огнот, водата, земјата и воздухот – колку едноставно навидум, а колку тешко се стигнува до нивното поетско обликување! Шопов тргнува од елементарното, за да се врати повторно кон елементарното, само овојпат со повисока свест, со завет оставен за својот народ и за својот јазик. Неговиот свет добива име – Македонија. Шопов успева да ги ВКРСТИ сликите на универзумот со сликите на Македонија и во нив да се огледа себеси. (Кулавакова 2020: 34–35)

Структурата на словото посветено на Шопов е мошне необично варирана и со една лична исповед (како метапоетско, метакритичко доживување) на Кулавакова за процесот на творењето на беседата, со што таа израснува до оној „инклузивен“ говорник познат од беседите на Пејчиновиќ (Тасевска Хаџи-Бошкова 2016: 121), кој ја провоцира интелектуалната и мисловна сила на слушателите во функција на активирањето на целосниот потенцијал на беседата. Нарекувајќи ја „трансцендентна“ својата толкувачка стратегија, применета на творештвото на Шопов, Кулавакова го поттикнува слушателот/читателот повторно да ја промисли „биднината“ на творештвото на Шопов, која во беседата која следи се согледува преку преводите на неговата поезија на шпански, француски и германски јазик.

Дополнување на сликата за пофалните слова на Кулавакова претставува и одделната целина пофални слова во книгата, посветена на различни автори од македонската и од светската литература, како и на различни дејци од другите области на уметноста. Во специфична корелација се поставени пофалните слова посветени на Крсте Мисирков, Кочо Рацин и Живко Чинго, во функција на исцртувањето на нивната уникатна поетика, но и од гледна точка на нивното значење за културната меморија на Македонците. Мисирков е потврда за „колективниот зазор“ на балканските народи во однос на Македонија, но и на „егзистенцијалниот страв“ на Македонецот да го потврди своето потекло (особено античко) и во современата стварност, која сведочи за постојаниот притисок отстрана околу решавањето на состојбите во функција на интересите на влијателните и моќни земји. Актуелноста на овие прашања е особено видлива во истакнувањето на потребата да не се изгуби колективната самосвест, нешто што Кулавакова го забележува и минуциозно детектира преку творештвото на Чинго. Во тој контекст може да се прочита и „хармонијата меѓу идеологијата и поезијата на Рацин“, која несомнено врамува еден специфичен вид визионерство во себеси. Ако го земеме предвид форматот на пофалното слово за да ги погледнеме освртите на Кулавакова кон авторите од останатите уметности, ќе забележиме дека и во тој контекст не стивнува актуализирањето на се-

присутната сегашност на беседата, која соодветно ги сопоставува минатото и сегашноста со импликациите кои тие ги носат во иднината. Така, вајарското и сликарското дело на Благоја Чушков се осветлува од гледна точка на неговата мистика и гротеска, но таа дејност е согледана и како уметнички актуелна и ангажирана, овозможувајќи увид во општествените девијации. Таква е и филмската трилогија на Милчо Манчевски, бидејќи филмот „може и да ги демистифицира, да ги деконструира и да изврши влијание врз системот на вредности, не само естетичките туку и етичките“ (Кулавакова 2020: 150).

Како посебна целина во книгата *Ситиџе лица на речџа* се издвојуваат беседите искажани во различни пригоди (посветени на величењето на словенската културна традиција, но и на македонскиот јазик и култура, на балканската и светската културна разновидност, како и на повеќе различни изданија). Во тој контекст, би требало да се забележи дека Кулавакова се фокусира на значењето на етаблирањето на словенската традиција во 9 век преку официјалното признавање на словенскиот јазик во Рим како „световен и свештен јазик“, како и на древноста на глаголската традиција. Сето тоа се реконтекстуализира во функција на потребата од заштита на културното наследство од соодветните институции (домашни и светски), како и во однос на потврдувањето на потребата од постоење на „јазикот на разбирањето“. Еден вид кулминација на стремежите за афирмирање на културната разновидност претставува беседата „Порака за културната разноликост“, која покрај инсистирањето на значењето на разноликоста, во фокусот ја поставува општествената актуелност на овој феномен, поткрепен и од Декларацијата на УНЕСКО. Како што забележува Кулавакова, со тоа се случува „клучен системски пресврт во владејачкиот поглед на свет – од поимот глобализација на светот кон поимот заштита на културната разноликост“ (Кулавакова 2020: 215).

Повеќенасочна хибриднаост

Разгледувајќи го творештвото на Катица Кулавакова на повеќе рамништа, може да се заклучи дека се работи за една континуирана тенденција кон испитувањето на границите на јазичните и на творечките можности. Тоа се феномени кои таа ги истакнува и во своите промислувања за сопственото дело, што сведочи за нејзиниот нестивнат копнеж кон проширувањето на перспективите на спознанието. Тој епистемолошки стремеж е несомнено вткаен во нејзините дијалози и беседи, кои покажуваат дека творечкиот импулс е нешто повеќе од едноставна обземеност од внатрешниот дајмон. Инхерентниот „копнеж по систем“ на Кулавакова, изразен во нејзините критички, метакритички и автокритички дела, потврдува дека таа е една исклучителна творечка личност, која трага по дискретните нијанси на искусственото, во кои најчесто се открива еден непознат свет за сетилното спознание. Оттука произлегува мотивација-

та на Ќулавкова да пишува една поинаква историја или беседа, која ги врамува минатите искуства во образецот кој бара и подразбира активен дијалог со современите настани и случувања, потврдувајќи ја на таков начин сеприсутноста на општочовечките прашања и дилеми.

Библиографија

- Аристотел. 2002. *Реторика*. Прев. Весна Томовска. Скопје: Македонска книга.
- Ѓорѓиева-Димова, М. 2019. Катица Ќулавкова. Во: Зоран Анчевски (ур.), *Книжевници – наставници од Филолошкоиот факултет*, т. 1, сс. 225 – 233. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Поленаковиќ, Х. 1989. *Во екои на народноио будење*. Скопје: Македонска книга.
- Тасевска Хаџи-Бошкова, И. 2016. Идентитетот како дискурзивен феномен во словата од македонскиот литературен XIX век. *Култура/Culture*, год. VI, бр. 14, сс. 114 – 123. Скопје: Ми-Ан.
- Тасевска, И. 2021. Драмата „Црне војвода“ од Марко Цепенков како феномен во македонската култура. Во: *XLVII меѓународна конференција на LIII лейна школа на Меѓународноиот семинар за македонски јазик, литеаратура и култура*, Охрид, 4–5 септември 2020 година, сс. 379–393. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Тушевски, В. 2003. *Јордан Хаџи Конѕтаниинов Цинои (живои и дело)*. Скопје: Менора.
- Ќулавкова, К. 2017. *Македонски волнени времиња*. Скопје: Три.
- Ќулавкова, К. 2020. *Сиие лица на речииа (беседи)*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Benvenist, E. 1975. *Problemi opšte lingvistike*. Prev. Sreten Marić. Beograd: Nolit.
- Todorov, T. 2000. The Origin of Genres. In: David Duff (ed.), *Modern Genre Theory* (pp. 193-209). London: Longman.

Iskra TASEVSKA HADJI BOSHKOVA

DIALOGUE AND DISCOURSE AS A MANIFESTATION
OF THE CREATIVE VISION OF KATICA KULAVKOVA

The impressive list of works by Katica Kulavkova, both prose and poetic, represents a testimony of her significance and contribution to the Macedonian cultural tradition. As a member of the Macedonian Academy of Sciences and Arts (since 2003), and a manager of a variety of international scientific projects, Katica Kulavkova has received many acknowledgments for her literary and critic works, which additionally confirm the unavoidable relevance of her work. As Marija Gjorgjieva-Dimova points out, Kulavkova's appearance in the Macedonian literature happens in the 1970s, and it is underlined by her specific and innovative artistic style and expression. She varies the traditional models on linguistic, generic, and motif levels. By transgressing the norms of literary and non-literary kinds, Kulavkova paves the way of her specific style in two intriguing and extraordinary works (*Macedonian Hard Times* and *All the Facets of Discourse*) that additionally develop the idea of generic overlap and represent the manner by which different genres communicate with each other. The first book is a collection of interviews that embody the Macedonian social and cultural reality in an autoreferential and metahistorical way. It is a kind of "dialogical" or "reflected" history, which ponders into the construction of the representation of Macedonian reality, and its fragmentation (or "balkanization") in cultural and historical sense. The book envisages a different approach to the whole paradigm of the experienced and the written fact. On the other hand, the work *All the Facets of Discourse* is a kind of addition to the previously defined historical perspective, schematizing the discrete aspects of dialogue (discourse). This book is a fascinating testimony of the transformation of spoken word into a written one, thus representing its generic, stylistic and creative potential.

Keywords: Katica Kulavkova, dialogue, discourse, cultural tradition, historical representation.

